

SO‘Z BIRIKMASI SINTAKSISINI O‘QITISH YUZASIDAN TAVSIYALAR

G‘ofurova Nigora G‘uzorovna

Qashqadaryo viloyat Kitob tumani 61-umumta’lim maktabi

ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada 8-sinflarda so‘z birikmasi sintaksisini samarali o‘qitish yuzasidan turli amaliy topshiriqlar, metod va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: So‘z, so‘z birikmasi, tobe bog‘lanish, “Bahs-munozara” metodi, “Asalari galasi” metodi.

Hozirgi zamon talabi ona tili o‘qitishni ham tashkiliy, ham mazmuniy jihatdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Ma’lumki, yangilangan ona tili ta’limining mazmuni o‘quvchilarda ijodiylik, mustaqil fikrlash, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og‘zaki va yozma shakllarda to‘g‘ri bayon qilish malakalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan. Hayotimizning barcha sohalari kabi ta’lim tizimini ham modernizatsiyalash bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Innavatsion ta’lim muhitini yaratish, uni xalqaro andozalarga to‘liq mosligini ta’minlash bugun tez o‘zgaruvchan ijtimoiy hayotga yoshlarimizni muvafaqqiyatli ijtimoiylashtirishining muhim omilidir. Dars jarayonlarida foydalaniladigan har bir interfaol metod ta’lim-tarbiya sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o‘qituvchi va ta’lim oluvchilar, o‘quvchi va o‘quvchilar guruhi, shuningdek, har bir ta’lim oluvchining ichki imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, shaxs sifatida namoyon bo‘lishi uchun zarur shart-sharoit hamda muhitni yaratishda katta imkoniyatlarga ega.

Ona tili ta’limida murakkab mavzulardan sanalgan so‘z birikmasi sintaksisini o‘qitish yuzasidan turli tavsiyalar keltiramiz: Avvalambor, “So‘z birikmasi” mavzusini o‘quvchilarga tushuntirishda quyidagi ta’lim metodlaridan foydalanish

maqsadga muvofiq: **“Bahs-munozara” metodi.** Metod ikki yoki undan ortiq shaxslar tomonidan muayyan vaqt oralig‘i va qat‘iy qoidalarga muvofiq tashkil etiladigan og‘zaki bahs bo‘lib, o‘quvchilarda o‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha erkin, asosli fikrlarni bildirish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘quv mashg‘ulotlarida bahs-munozaradan foydalanishda mavzuga doir ma‘lum masalalar hal qilinadi.

Dars mashg‘ulotlarni samarali va yuqori saviyada o‘tkazish uchun o‘quvchilarning guruhlarda va o‘zaro hamkorlikdagi o‘qitish usullaridan keng foydalanish muhim hisoblanadi. Bunda Insert, grafik organayzerlar texnikasi, “T-sxema”, kategoriyalar jadvali, foydalanish tavsiya etiladi.

Muammoli vaziyatlar va ularning yechimini topishga qaratilgan holatlarda “A4 format”, “Baliq skleti”, “Harakatlarni yo‘naltirish”, “Nima uchun?” kabi usullardan foydalanish samarali hisoblanadi. Mashg‘ulotlarning samaradorligini oshirish maqsadida videoma‘ruza, multimediyaviy vositalari, videoproyektor, flip-chat va boshqa texnik vositalarning qo‘llanilishi jarayonlarini oldindan texnologik xaritalarda rejalashtirib qo‘yilishi maqsadga muvofiq.

DTS talablari bo‘yicha o‘quvchi so‘z birikmasi, qo‘shma gap, qo‘shma gap turlari, qo‘shma gap tuzilishi, qo‘shma qismlarini bog‘lovchi vositalar va tinish belgilarining qo‘llanilishi holatlarini bilishi talab etiladi. 5-sinfda “so‘z birikmasi” mavzusi yuzasidan o‘quvchilar dastlabki ma‘lumotga ega bo‘lsalar, 8-sinfda bu mavzu bo‘yicha chuqur, mukammal batafsil ma‘lumot beriladi. Oldingi sinflarda o‘quvchilar ma‘lumotga ega bo‘lganligi uchun so‘zlarni bir-biriga bog‘lab turli birikmalar hosil qilishni ozmi-ko‘pmi farqlay oladilar. Shuning uchun o‘tilgan materiallarni takrorlash darslaridayoq o‘quvchilarning “so‘z”, “so‘z birikmasi” haqidagi ma‘lumotlarni ham aniqlab olish zarur bo‘ladi. Bunda “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Geyzer”, “Venn” diagrammasi usullaridan foydalanish mumkin. So‘z birikmasi uchun qanday so‘zlar zarur? So‘z birikmasi tarkibidagi so‘zlar qanday vositalar yordamida bog‘lanadi? Yechim: Mustaqil so‘zlarning nutqda bog‘lanishidan so‘z birikmasi hosil bo‘ladi. So‘z birikmasi bo‘lish uchun: 1) kamida ikkita mustaqil

so‘z bo‘lishi lozim; 2) bu so‘zlar ma’no jihatdan mos bo‘lishi kerak; 3) so‘zlarning biri ikkinchisiga ergashishi, ya’ni tobelanishi zarur; 4) qo‘shimcha va yordamchi so‘zlar mustaqil so‘zlarni bog‘lashi kerak. 5) Kelishik va egalik qo‘shimchalari hamda ko‘makchilar (ohang ham) so‘z birikmalari tarkibida so‘zlarni bir- biriga bog‘lashga xizmat qiladi

Izoh: 1) bir o‘quvchiga ikki marta so‘zga chiqishga ruxsat etilmaydi; 2) o‘qituvchi o‘quvchilarning mavzudan chetga chiqmasliklarini qat’iy nazorat qilib boradi, bordiyu, shunday holatlar sodir etilsa, so‘zlovchilar bu haqida ogohlantiriladi.

“Asalari galasi” metodi. “Asalari galasi” metodi gapda so‘zlarning bog‘lanish usullari bo‘yicha tanlangan matnning auditoriyada umumiy yoki kichik guruhlarda alohida tahlil qilinishiga yordam beradi. Metodni qo‘llashda kichik guruhlariga beriladigan tahlil uchun gaplar bir xil yoki turlicha bo‘lishi mumkin. Guruhlarga berilgan topshiriq muayyan muddat ichida muhokama qilinib, natija barchaga ma’lum qilinadi. Mashg‘ulot yakunida gap tahlilining eng maqbul yechimi tanlab olinadi. Mashg‘ulot jarayonida metodni qo‘llashda quyidagicha yo‘l tutiladi: 1. Gap tarkibidagi so‘z birikmalari sonini aniqlang.

Bir kuni Amir Temur tez muddatda dunyo qoyil qoladigan madrasa qurib bitirishni niyat qilibdi.

2. O‘quvchilar kichik guruhlariga bo‘linadi;
 3. Kichik guruhlariga umumiy topshiriq beriladi;
 4. Topshiriqni bajarish uchun vaqt belgilanadi (maksimal vaqt 10 daqiqa;)
 5. Belgilangan vaqt tugagach, guruhlar o‘z tahlillarini namoyish qiladilar;
 6. Eng to‘g‘ri tahlilni tanlab olib, o‘qituvchi ishtirokchilarni rag‘batlantiradi.
- Darslarda bundan tashqari, klaster, FSMU, BBB kabi metodlardan ham foydalansa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Darslarni bunday tashkil etish o‘quvchilarning darsga qiziqishini yanada kuchaytirib, ularning faolligini oshiradi. Darslarda o‘rinsiz zerikishlarning oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev F. So‘zlar o‘zaro qanday bog‘lanadi. – T. : Fan, 1978. -75 b.
2. Abdurahmonov F. , Sulaymonov A. , Xoliyorov X. , Omonturdiyev J. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Sintaksis. – T. : O‘qituvchi, 1979. – 208 b.

